

HET ZWARTE KONINKRIJK

Szczepan Twardoch

**HET ZWARTE
KONINKRIJK**

Uit het Pools vertaald
door Charlotte Pothuizen

Nieuw Amsterdam

De vertaler ontving voor deze vertaling een projectsubsidie van het Nederlands Letterenfonds

Deze uitgave is mede tot stand gekomen met een subsidie van het Nederlands Letterenfonds

Nederlands
letterenfonds
dutch foundation
for literature

Deze uitgave werd mede mogelijk gemaakt door ondersteuning van het ©POLAND Translation Program

BOOK INSTITUTE

©POLAND

Oorspronkelijke titel *Królestwo*

© 2018 Wydawnictwo Literackie, ul. Długa 1, Krakau, Polen

© 2021 Nederlandse vertaling Charlotte Pothuizen / Nieuw Amsterdam

Alle rechten voorbehouden

Omslagontwerp Anzinger und Rasp

Omslagbeeld © ANP Photo / Hollandse Hoogte / Magnum Photo /

Ferdinando Scianna

Omslagbewerking Nico Richter

Foto auteur © Zuza Krajewska

NUR 302

ISBN 978 90 468 2796 3

www.nieuwamsterdam.nl

O ontuchtig koninkrijk, de ondergang nader
Waar geen wetten gelden en van rechtvaardigheid geen
Sprake is, maar alles alleen te koop is met goud!

– Jan Kochanowski, *Het wegzenden van de Griekse gezanten*

RYFKA

In de kou, in het duister, in voortdurende angst.

In de kou, in het duister, in voortdurende angst, ik, het nachtdier.

Op donkere dagen rol ik me op in mijn hol, grijs als de wanden van de spelonken die me verbergen, in de donkere nacht ga ik op voedsel uit, om de laatste vleesrestjes van het geraamte van de dode stad te krabben, haar bevroren kadaver af te kluiven. Ik schiet tussen de betonnen rotsen door in ravijnen van straten, ik ren lichtvoetig over het puin zonder sporen achter te laten, bijna onzichtbaar, geruisloos en grijs, met een angel in mijn zak ben ik op zoek naar een prooi, en ik keer daarna terug en voed als een moeder degene van wie ik hield, ik rol me op in mijn leger, word een met de wanden, met de vodden, ik rol me naast hem op, verwarm hem met het restje warmte dat ik nog in me heb, verwarm hem als een moeder.

Mijn hele leven lang heb ik van een slecht mens gehouden.

Ik verwarm en voed hem, en daarna ga ik weer, en hij blijft, in het donker.

Ik herinner me hiermaals en ik herinnerde me toen, in de kou, in het duister, in angst, hoe hij bij me zat, zit, een paar jaar eerder, in een andere wereld, nog in mijn bordeel aan de samenloop van de ulica Piusa XI en de Koszykowa, nadat ze in 1937 toch niet naar Palestina waren vertrokken, hij en die vrouw van hem. Nadat ze waren teruggekomen. Nadat hij het vliegtuig had laten keren.

Hij zat dus bij mij, herinner ik me, hij zit, zat naakt op het bed, leunde met zijn ellebogen op zijn knieën en met zijn hoofd op zijn handen. Eerst zweeg hij. Daarna dronk hij. Drinkt. Daarna huilde hij. Daarna sloeg hij met zijn vuist tegen de muur tot hij de botten in zijn rechterhand brak, de muur met bloed besmeurde, maar hij ging door met slaan, te dronken om de pijn in zijn overigens niet voor het eerst en niet voor het laatst gebroken botten te voelen, omdat alles hem pijn

deed behalve zijn lichaam, ik weet niet of ik het zijn hart kan noemen, zijn ziel, een mens heeft immers geen ziel, en een hart is maar een spier, maar van binnen zit iets, iets wat geen lichaam is maar mens is, of wat bij een mens hoort, of waar een mens bij hoort, en dát deed hem pijn, en om die pijn te verdoven brak hij zijn middenhandsbeentjes door tegen de muur te slaan, en ik belde de dokter, de dokter kwam, keek naar de hand, hij moest naar het ziekenhuis, daar maakte de dokter foto's, zette, bracht gips aan, deed alles wat er gedaan moest worden, en Jakub kwam niet lang daarna terug en ging door met drinken, met zijn hand in het gips, en daarna raakte hij buiten kennis en lag op bed, naakt en zich nergens van bewust.

Ik hou van een slecht mens, dacht ik toen, kijkend naar zijn lichaam, naar zijn blauwgrijze tatoeages en de met een dikke laag spek overgroeide spieren, ik hield van hem.

Denkt mevrouw Goebbels bijvoorbeeld ook zo over haar man, dat ze van een slecht mens houdt? En houdt ze van hem? Wat is liefde als je houdt van iemand die zo slecht is?

Ook ik ben een slecht mens, maar hij houdt niet van mij. Zo is onze constellatie, twee slechte mensen, ik slecht, hij slecht, ik hou van hem, maar hij houdt van niemand, niet eens van zichzelf, misschien maakt dat me wat beter, dat ik in al mijn verdorvenheid, in al de vuiligheid van mijn niet-ziel, mijn niet-hart toch van hem hou, dus misschien ben ik niet helemaal slecht, misschien zit er nog iets menselijks in me, en in hem niet meer, omdat hij van niemand houdt. Vroeger hield hij van zichzelf, van al z'n hebbedingetjes, pistooltjes, zakmesjes en kostuumpjes, hij hield van schoentjes van duur leer en automobielen, waarmee hij pronkte, want hij wilde meer zijn dan het zoveelste Joodje uit Warschau, een Joodje-niemand, een stuk stront, uitschot, maar hij had geen niet-hart en niet-ziel in zich om aan een idee te kunnen wijden, zoals zijn broer zich aan Palestina had gewijd en daarvoor had willen sterven; hij was echter niet voor Palestina gestorven, maar voor niets, maar wel door Jakub, dus misschien voor Jakub, misschien had hij voor hem zijn leven gegeven?

Jakub wilde dus meer zijn dan uitschot, daarom bokste hij, schoot, kleedde hij zich, zette zijn pauwenstaart op, verwekte zonen, kuierde, paradeerde, promeneerde van de Tłomackie naar het Kercelak, nam zijn hoed af, glimlachte, groette wie hij moest groeten, maakte het hof,

flirtte, het mannetje, het hengstje, het zwijn, en toen gebeurde wat er nu eenmaal is gebeurd, en hield Jakob niet meer van zichzelf, dus hield hij van niemand meer en nu ligt hij hier, in het nest van vodden, dekens en jassen, in het nest bij de wand, mager, ongeschoren, toegedekt met lompen, al een week lang heeft hij geen woord in een menselijke taal gezegd, maar schreeuwen wilde hij wel, dus hield ik zijn mond dicht, hij is zo zwak als een kind, en ik ben bij hem.

Als het me lukt, lukte iets te eten te bemachtigen, voedde ik hem, soms bijna met geweld. Ik open zijn mond, doe er een suikerklontje in, wacht tot het is opgelost in zijn speeksel, wachtte, tot hij het doorslikt.

Ik dwing hem zich te ontlasten; gelukkig is een of twee keer per week voldoende, want er is niets om te ontlasten.

Ik zorg ervoor dat hij zijn plas niet laat lopen, dat hij zijn kleren en slaapplaats niet onderplast, want dan raakt hij onderkoeld.

En ik denk aan hoe hij naakt bij me zat, zit, de dag nadat hij zijn hand had gebroken, nog altijd in 1937, ik denk aan al die nachten dat hij in mijn bed sliep, en ik naast hem zat en naar zijn brede getatoeëerde rug, zijn schouders en billen keek, en van zijn kracht hield, van de angst hield die hij inboezemde, van zijn felheid en van het verdriet waarmee hij gevuld was, ik hield er zelfs van hoe hij me in zijn macht had, ik hield van hem omdat hij me verlaten had voor dat juffertje, voor die snol van goeden huize, het verwende, vertroetelde advocatendochtertje, en ik vond het zelfs gemakkelijk dat ze haar leven zo vergooide, niet nu, maar toen, zo'n meisje dat had kunnen assimileren en als een gewone Poolse had kunnen leven, dat zo'n mooi meisje met hem ging, ja, dat vond ik zelfs gemakkelijk, zelfs daarom hield ik van hem, want ik dacht toen heel slecht over mezelf, ik beschouwde het als zijn zoveelste succes; iemand zoals ik, iemand uit de goorste Joodse goot nam zo'n meisje, een juffertje uit een andere wereld, alles lukte hem en dat ook.

Dat is niet waar. Zelfs hiermaals lieg ik mezelf voor, een beetje maar, zelfs hiermaals probeer ik met leugens wat van mijn toen verloren waardigheid te behouden. Ik haatte hem daarom. Daarom wilde ik hem vermoorden. Ook haar wilde ik vermoorden, een fles kapotslaan en het glas in haar gezicht steken, in haar buik, die openrijten, haar ogen uitkrabben, dat kan ik immers, ik weet nog heel goed hoe het is als je jezelf van binnen laat ontploffen. Dat weet ik nog uit de gevangenis.

Ik hield ook toen van hem, mager, met een grauwe en ruwe huid,

zwak en bevend, ik hou van hem, zelfs wanneer ik zijn achterste afveeg en die gebruikte stukjes papier bewaar voor later, als brandstof, ik hou van zijn al wat van de honger opgezwollen enorme handen, voor het eerst sinds het begin van de oorlog is hij opgezwollen van de honger, nu pas, nu de Sovjets al in Praga staan. En hij dacht dat alle anderen konden opzwellen, maar hij niet. Hoogstens van het over zijn broekrand puilende spek.

Het ergste is dat hij niet had hoeven opzwellen. We hebben wel honger, maar pas sinds een paar maanden, sinds de opstand. In het getto hadden we genoeg te eten, na de Grossaktion, in de *shop** hadden we ook geen honger, maar toen begon Jakub zijn interesse voor eten al te verliezen, hij werd apathisch, at steeds minder. Later, bij haar, hetzelfde verhaal. Hij viel af. Dat kon hij wel hebben. Uiteindelijk at hij alleen wat ik in zijn mond stopte, hem bijna dwingend tot slikken.

Het wordt, werd al donker, de rook zal niet te zien zijn, dus ik kan vuur maken. Ik kan trouwens zo stoken dat er helemaal geen rook is, ik ben een nachtdier, een nachtmonster, als ik dat niet kon, had ik al niet meer geleefd, dus voor het nachtelijke stoken bewaar, bewaarde ik de rokende brandstof, en voor overdag speciale, heel droge stukjes hout, waarvan de rook zich door onze schuilplaats verspreidt en al voordat hij buiten komt niet meer te zien is. Ik heb er een speciaal kacheltje voor in elkaar gezet van een oud, roestig vat dat ik uit de kelder hiernaartoe heb gesleept, ik heb er bakstenen in gelegd en op de stenen een rooster, met een vijl heb ik gaten gemaakt naar de verbrandingskamer en de asla, van gevonden buizen heb ik een schoorsteen gemaakt die trekt en de rook niet naar buiten leidt, dat zou zelfmoord zijn, maar naar de aangrenzende gang waar hij zich kan verspreiden, onzichtbaar van buitenaf.

Ik verfrommel, verfrommelde dus wat snippers van de *Joodse Krant* uit 1942, gooi er van kastdeuren afgeslagen spaanders op, steek alles aan en wacht tot het brandt. Dat zal hem een beetje verwarmen.

‘Ik moet gaan, Jakub,’ zeg ik heel zacht, ‘ik moet gaan. Blijf hier.’

Het is tijd. Vandaag heb ik hem het laatste suikerklontje gegeven uit het zakje dat ik nog heb meegenomen uit de woning van die Poolse

* Achter in het boek is een verklarende woordenlijst opgenomen.

hoer die ons liet onderduiken, maar aan haar wil ik nu niet denken. Water heb ik genoeg, nog minstens een paar liter in de melkbus, en wat belangrijker is, ik weet waar ik water vandaan kan halen, want ik heb een put. Die bevriest, maar dat geeft niet, ik smelt het ijs 's nachts op mijn kachelkje.

Ik kijk naar mijn in de muur gekraste kalender, ik keek. Ik dacht dat het 1 december was, en hiermaals weet ik dat dat klopte, dat ik me niet vergiste. Ik draag twee paar dikke kousen, een wollen herenbroek, twee truien en een dik herenjasje dat me veel te groot is. Ik pak de zak, pakte hem, met behulp van dik koord heb ik van de zak een soort rugzak gemaakt, die doe ik om en ik doe mijn jas dicht, waarna ik die dichtsnoer met een soldatenriem, mijn schoenen omwikkel ik met lappen, mijn hoofd met een sjaal en een dikke wollen doek. Ik heb ook twee paar wollen handschoenen en om de linker doe ik Jakubs oude horloge, de Duitse Glashütte, die hij voor de oorlog droeg, met een versleten bandje, maar met wijzers die oplichten in het donker. Achter mijn riem steek ik een klein gebogen breekijzer, een heel handig gereedschap, in mijn jaszak stop ik een mes, een gewoon keukenmes, in de andere zak mijn pistool.

Dat had ik in februari '43 in de Twarda gekocht, ik werkte toen in een werkplaats buiten het restgetto, natuurlijk ging je alleen in groepen naar buiten, als iemand het waagde alleen te gaan, schoten de Duitsers zonder waarschuwing; ons commando stond onder leiding van een dikke Duitse met een gewone naam, Miller.

Jakub ging al nergens meer heen, Jakub was toen al in het duister, hij had een levensnummertje, maar na de Januariactie bleek dat een nummer geen garantie meer was voor veiligheid; toen ze een paar honderd man van onze shop hadden meegenomen, werden we alleen als door een wonder, ondersteund door een flinke steekpenning, niet meegenomen, Jakub merkte het amper, hij vegeteerde en verpieterde, ik ging in mijn eentje smokkelen. Ik lette op voor ons beiden, op alles waarop gelet moest worden om te leven.

Leven, leven, leven, het enige gebed dat ik prevelde.

In de Twarda, of eigenlijk op de binnenplaats van een van de huizen op de hoek van de Pańska en de Twarda, was een winkeltje, dat was in het voormalige kleine getto waar na de liquidatie veel smokkelhandel plaatsvond, ik had daar wat kennissen en ontmoette er een heerschap

uit Lublin, aan wie ik uiteindelijk vroeg of hij niet een wapen voor me kon regelen. Ik vroeg het hem omdat ik allang wist dat hij een oogje op me had, dat is altijd makkelijker zakendoen. De smokkelaar uit Lublin antwoordde, zegt, dat wapens nu heel duur zijn, dat elke jid nu wel wapens zou willen kopen, zo schietgraag zijn die Joden opeens geworden.

Het was inderdaad zo dat na de Grossaktion een pistool de beste valuta was in wat nog over was van het getto, en na de actie in januari was ik zelf tot de conclusie gekomen dat ze me niet levend zouden krijgen, beter minstens één Duitser omleggen als ze me kwamen halen dan gewoon doodgaan. Velen van ons dachten er toen al zo over, vooral die van de Partij, maar de Partij trok me niet. Ik had niet met iedereen die op mijn pad kwam voor mezelf gevochten om iemand te kunnen zijn, en niet niemand, ik had niet opgeofferd wat ik had opgeofferd om nu de bevelen op te moeten volgen van een zelfingenomen eikel, of het nu een bundist, zionist of er een van Hasjomeer was.

Om geld gaf niemand meer, hoewel er geld was, als iemand smokkelde en zich niet liet doodschieten was winst gegarandeerd. De Partij kocht de meeste wapens, maar particulieren ook als ze de middelen hadden, en de strijders van de Partij zagen het door de vingers, maakten die rijkaards grote sommen afhandig, en soms kregen ze het zelfs met de Betar aan de stok om die uit te knippen rijkaards. Naar verluidt stemde de Partij ermee in dat particulieren wapens bezaten omdat als we uiteindelijk in opstand zouden komen elke bewapende zich zou mogen aansluiten bij de strijd om een waardige, Makkabese dood.

Ik was echter iets anders van plan dan een Makkabese dood.

Ik hield er wel rekening mee, beter sterven en ten minste een van die monsters doden, maar ik wilde helemaal niet dood en daarom leef ik, heb ik het overleefd, terwijl iedereen is gestorven.

Ik zei dus tegen hem, die kerel uit Lublin, dat ik geld had, zoveel als nodig. Toen ik twee dagen later naar de werkplaats ging, ontmoette ik hem weer op dezelfde plek. Hij vroeg of ik het geld had, dat had ik, ik betaalde zeventuizend, want wat moest ik met zeven-, tien-, honderduizend, wat zou ik met dat geld doen, met zijn geld en met dat van mij, oud geld van voor de oorlog en nieuw geld, van de smokkel. Geld is papier, papier is niets. Een wapen betekent een goede, waardige, moedige dood, ik maakte me niet de illusie dat een wapen zelfs leven

zou kunnen betekenen, want leven krijg je niet dankzij een pistooltje, met een pistooltje verover je dat leven niet, om dat leven te veroveren heb je een leger en een vloot nodig, vliegtuigen en tanks, een pistooltje is alleen geschikt om goed te sterven, om te leven is iets heel anders nodig. Maar goed sterven is toch beter dan zo'n dood.

Dat dacht ik toen, maar hiermaals weet ik niet meer of het beter is. Ik maakte me de illusie, toen, dat sterven terwijl ik met een pistool zou schieten beter zou zijn, want stervend tijdens de strijd zou ik de menselijkheid behouden die me zou worden ontnomen in de trein naar Treblinka, of die me zou kunnen worden ontnomen door elke mij verdrade Gestapoman of mij ter plekke dodende Pool, maar dat is immers niet waar, dood is dood. In de dood verlies je juist die menselijkheid, de manier van sterven doet er niet toe, want een stervende verandert van een mens in een dood lichaam, in niets.

Ik heb dus betaald en ik vraag waar het wapen is, en de man zegt dat dat in de kamer boven ligt, waar hij nog iets van me wil, anders komt er niets van de transactie.

In eerste instantie wilde ik antwoorden dat ik geen hoer was, maar toen bedacht ik dat strijd nergens voor nodig is, wat maakt het ook uit, we gaan toch binnenkort dood, het heeft geen zin om te ruziën, ik heb geen tijd, onze groep gaat over een uur terug, en een lichaam is toch niets, een lichaam slijt er niet van en als het vuil wordt kun je het wassen, dus ik ging met hem mee naar het kamertje, zei daar tegen hem dat als hij zijn pleziertje wilde, ik een wasbekken met heet water, een stuk echte zeep en een handdoek wilde. Hij rende de trap af en kwam even later met dat alles terug. Hij vroeg of ik me ervoor zou wassen, ik antwoordde – erna. Hij was al te opgewonden om tegen te sputteren. Ik kleedde me uit voor hij erom vroeg, hij betastte me, wat ik walgelijk vond, maar ik had wel ergere dingen meegemaakt, daarna deed hij wat hij wilde doen, ik voelde, voel zijn lul van binnen en het liet me koud alsof ik een lichamelijk ongemak had van voorbijgaande aard, alsof mijn schoen even knelde maar ik wist dat ik hem toch zo zou uitdoen, het zo zou ophouden met knellen.

Ik wendde mijn hoofd af, keek door het raam, het was net opgeklaard, de dag was ijsig koud en de hemel was blauw, van dat bleke, winterse en sombere blauw. Op de reling van het balkon zat, zit een grijszwarte kauw, met zijn veren opgezet, en keek naar me met zijn kop

schuin, zoals vogels doen, naar mij en naar de man die op me lag, en ik dacht bij mezelf dat de kauw me begreep, terwijl ik toch wist dat het niet waar was, kauwen zijn slim, maar ze begrijpen alleen zichzelf, zoals wij allemaal.

Misschien houden ze zich net als wij voor dat ze een raadsel zijn, dat doen we allemaal, maar het is immers niet waar.

We hebben geen geheimen voor onszelf, als we maar in onszelf durven te kijken.

Ik keek dus weg van de kauw en van de winterse hemel, ik kijk weg. Ik wilde de man niet zien die op me lag en die op zijn ellebogen steunend zijn ding deed, maar ik keerde met mijn gedachten terug naar zijn nadrukkelijke aanwezigheid en naar de nadrukkelijke aanwezigheid van mannen in het algemeen.

Als door een nevel herinnerde ik me hoe het vroeger was, hoewel die wereld en die ik er al zó niet meer zijn, alsof die wereld en ik nooit hebben bestaan, die ik is verdwenen en die wereld met mij erin, nog lang voor de oorlog. Ik herinner me al die mannen niet, ze vloeien samen tot één lichaam met één opdringerige, hinderlijke lul, ik had al snel geleerd professioneel onverschillig te zijn, mijn collega's van de straat in Łódź en later van ons bordeel in de openlucht, dat wil zeggen in de bosjes aan de Wisła, lagen allang onder de grond of waren in Argentinië, en belandden daar ook snel onder de grond, want zo gaan die dingen, en mijn leven werd gelanceerd en stortte toen neer, samen met alle levens van de Warschause Joden, maar ik leefde toch beter dan zij. Ik haalde meer uit het leven.

Natuurlijk waren er die beter leefden dan ik en veel meer uit het leven haalden, zoals bijvoorbeeld die Poolse hoer van hem, maar dat doet er niet toe. Gerechtigheid is de belachelijkste van alle ficties waar mensen in willen geloven.

Hij moest maar eens komen, dacht ik bij mezelf, en ik herinnerde me een trucje, ik kwam onder hem omhoog, stak mijn hand tussen zijn billen, zei iets met professionele, geveinsde opwindings, wat voor mij iets routineus was en voor hem iets bijzonders. Het werkte. Hij jammerde, jammert, spande zich, kwam, liet zich naast me op het bed vallen en nestelde zich tegen me aan, schoof zijn hoofd onder mijn oksel als een hond, drukte zijn gezicht tegen mijn borsten en verstarde zo, bewegingloos, zwijsend, hij verroerde zich niet, ik voelde alleen zijn

adem op mijn huid. Ik liet hem begaan, beschouwde het als een onderdeel van de dienst die hij in ruil voor het pistool van me had gevraagd, dus ik liet hem even begaan en hij lag daar, met zijn gezicht verborgen, nog steeds bewegingloos, tot ik mijn geduld verloor.

‘Nou, genoeg geknuffeld...’ snauwde ik en ik maakte me van hem los.

Ik stond op, pakte de kom met water, de zeep, de handdoek, ik wast me en droogde me af. Hij lag daar en keek naar me. Zijn blik hinderde me niet, ik had lang geleden geleerd blikken te negeren.

‘Nu de waar,’ zei ik.

Hij verontschuldigde, verontschuldigt zich onmiddellijk, plots van zijn stuk gebracht, hij ging zitten, stak zijn hand onder het bed en gaf me een klein, in papier gewikkeld pakje aan met een touwtje eromheen. Ik haalde het touwtje en het papier eraf zonder me aan te kleden, hij zat daar ook naakt, wachtte tot ik het had uitgepakt, en die gezamenlijke naaktheid beviel me niet, want die suggereerde intimiteit die er immers tussen ons niet was, en waarvan ik niet wilde dat die er was, maar de waar vond ik belangrijker.

Er zaten lappen in die vet waren van de olie en naar wapen roken. Ik kende die geur goed, nog van voor de oorlog. Ik wikkelde, wikkel ze af, er zat een pistool in, een parabellum.

‘Voorzichtig...’ begon hij en hij stak z’n poten al uit om me uit te leggen waar de kogel eruit kwam, maar ik keek hem zo aan dat hij terugschrok, afdroop.

Ik nam het pistool uit het pakje. Met een druk op de knop wierp ik het magazijn uit, trok de knievergrendeling terug om te controleren of de kamer leeg was, haalde de trekker over, de slagpin klikte. Ik trok de knievergrendeling nog eens terug, zette hem vast in de achterste stand, keek tegen het licht in de loop. Duidelijke schroef, schoon, geen roest.

Het was een goed wapen. Een vol magazijn, acht patronen.

‘Is er niet meer munitie?’ vroeg, vraag ik.

De kerel was verrast. En ongerust.

‘Nou nee. Hoe komt het dat u zo’n verstand hebt van pistolen? Hebben alle Jodinnen dat nu?’

‘Gaat u geen reet aan hoe dat komt,’ antwoordde ik droogjes.

‘Het schijnt dat de Joden wapens kopen om hier als de Duitsers er-
vandoor zijn met geweld het communisme in te voeren.’

‘O ja?’ vroeg ik ietwat verbaasd, want ik had me nooit voor het met geweld invoeren van het communisme geïnteresseerd.

‘Dat zeggen ze in de stad. Want dat het getto wapens wil weet iedereen. Bij de smokkel vraagt iedereen naar pistolen.’

‘En dat die wapens tegen de Duitsers gebruikt worden, daar heeft niemand aan gedacht?’

‘Dat gelooft toch niemand, dat Joden op Duitsers schieten? Dus daarom zeggen de mensen dat het om het communisme moet gaan.’

‘En denkt u niet dat de Sovjets daar niet zelf voor zullen zorgen? Stalin en zijn divisies, tanks en vliegtuigen? Denkt u dat ze daar Joden en vijf Joodse revolvers voor nodig hebben?’

Hij rolde alleen met zijn ogen. Ik haalde mijn schouders op. Dat ging ik hem niet uitleggen. Een Pool zal een Jood niet begrijpen. Of een Jodin. Zelfs zo’n pseudo-Jodin als ik.

Ik bekeek, bekijk de patronen nauwkeurig, een voor een, en hoewel het een Duits pistool was, waren de patronen vooroorlogs en Pools, wat me teleurstelde, want hoe ouder de patroon, hoe slechter, en voor Poolse spullen was maar moeilijk waardering op te brengen. Maar ik kon er mijn neus niet voor ophalen, andere waren er niet. Ik kledde me dus aan, wikkelde het pistool in de lappen en het papier, verborg het in het zachte blok boter dat ik de vorige dag had gekocht, wetende dat ik het wapen langs de *wache* moest zien te krijgen.

Ik keek nog eens naar de smokkelaar die het pistool voor me had meegebracht en die ik daarvoor dankbaar was. Hij had magere ledematen, vlakke, slappe billen, slappe mannenborsten en een forse buik, die hard was, van het inwendige en niet van het onderhuidse vet, als een bal, met een uitpuilende navel.

‘U bent een goed mens,’ zei, zeg ik opeens.

Dat verraste hem, maar hij was immers goed. Beter dan de meeste Polen die ik in mijn leven was tegengekomen. Hij had het geld kunnen meenemen zonder het pistool te geven. Hij had met een Gestapoman kunnen komen of een gendarme, zoals we hen toen onterecht noemden, hij had me kunnen verraden, hij had me van alles kunnen aandoen. Zoals zij allemaal. En dat hij mijn lichaam had verlangd dat ik hem inderdaad niet uit vrije wil zou hebben gegeven, want dat zou ik aan niemand hebben gegeven, en aan hem al helemaal niet, als ik het pistool niet heel graag had willen hebben en als hij me niet had gechan-

teerd, en dus had hij het verlangd, dat was niet goed, maar mensen doen wel ergere dingen. Veel ergere dingen. En of iemand goed is of slecht, is niet altijd hetzelfde. In een salon ben je anders goed dan in Treblinka. In een andere wereld zou hetgeen wat hij had gedaan hem de grootste huffer hebben gemaakt. Daar, toen, in Warschau, in de Twarda, in de hel, gedroeg die man met de uitpuilende buik zich normaal. En als ik naar het totaalbeeld van zijn gedrag keek, vond ik dat hij ondanks die kleine lage streek een goed mens was.

Dat verraste hem dus, waarna hij zich heel, heel diep schaamde.

Hij bukde, pakte zijn broek, trok hem aan, pakte ook zijn hemd, alsof hij zich plots ook voor zijn naaktheid schaamde.

‘Ik weet dat het niet netjes is wat ik heb gedaan,’ zei hij opeens, ‘dat hoort niet, tegenover een vrouw, met chantage... Ik heb gewoon heel lang niet, ik wilde gewoon heel graag een lijf... Maar ik weet dat het niet hoort.’

Ik haalde mijn schouders op.

‘Natuurlijk hoort het niet. Maar het zijn zulke tijden dat het niet meer uitmaakt wat hoort en wat niet. Alles hoort en niets hoort.’

Hij knikte, krabde aan de grijze stoppels op zijn kin.

‘Ik heet Kubicki, Stanisław Kubicki,’ zei hij.

‘In orde,’ antwoordde ik.

‘U zegt dus dat ik een goed mens ben? Als u het overleeft, of eerder, als we allebei de tijd meemaken dat de oorlog is afgelopen, vergeet u dan niet wat u van mij vond. Dat Stanisław Kubicki uit Lublin een goed mens is. Dat Stanisław Kubicki goed voor u is geweest. Dat hij heeft geholpen. Misschien komen we elkaar nog eens tegen. Misschien is dan alles omgekeerd? Het lot is grillig.’

We kwamen elkaar nooit meer tegen. Ik antwoordde er ook niets op. Ik kleedde me aan en ging, ga zonder afscheid te nemen.

Stanisław Kubicki uit Lublin maakte de tijd dat de oorlog was afgelopen niet mee, hij stierf in het voorjaar van 1944 aan de tyfus en dat kan me hiermaals niets schelen. Ik weet het gewoon.

De boter gaf ik aan mevrouw Miller, die een zwak voor me had sinds ze wist dat ik net als zij uit Łódź kwam, ook gaf ik haar honderd zloty voor die dienst, want voor honderd zloty heeft iedereen een zwak, en het was zeker dat de *wachmann* een Duitse, en zelfs zo’n Volksduitse, niet zou controleren. Frau Miller wist natuurlijk niet dat er een wapen

in de boter verstopt zat, het smokkelen van boter is een ding en dat van wapens iets anders.

Sinds Jakub en ik in plaats van te sterven naar de arische kant zijn gegaan, zijn de parbellum en ik onafscheidelijk, dus nu neem, nam ik hem ook mee, hoewel ik niet van plan ben te schieten. Zolang we het restgetto niet uit waren heb ik er niet één keer mee geschoten. Patronen zijn te kostbaar om het wapen uit te proberen, er is trouwens ook geen geschikte plek voor. Ik beseft dat we binnenkort van schuilplaats moeten veranderen, dat hadden we al een tijd geleden moeten doen, maar ik weet niet of ik hem kan dwingen tot beweging, tot handelen.

We verbergen ons nu op de hoogste verdieping van de faculteit Elektrotechniek, niet ver, een paar honderd meter van de plek waar het herenhuis stond, het schitterende herenhuis op de hoek van de ulica Piusa XI en de Koszykowa, waar ik toch niet de beroerste jaren heb doorgebracht, de jaren voor de oorlog, maar het herenhuis is er al niet meer. De muren staan nog, maar de muren waren nooit belangrijk, alleen wat erin zat.

Het grootste voordeel van onze schuilplaats is dat het lijkt alsof de trap naar de laatste etage is geblokkeerd. Er ligt een berg puin op, oude meubels die ik er zelf op heb gelegd, en wapeningsstaal uit het plafond, de uiteengereten ingewanden van een gesneuveld gebouw dat tijdens de Poolse opstand is getroffen door een mortiergranaat.

Niemand zal vermoeden dat de grote stalen archiefkast, gedeukt door de ontploffing, verschoven kan worden, dat er überhaupt beweging in te krijgen is. En er zou geen beweging in te krijgen zijn als je er gewoon tegen zou duwen. Om hem weg te schuiven heb ik een katrolsysteem gemaakt, met de hulp van Jakub, die ik tot die hulp heb kunnen dwingen, ik weet, wist niet hoe. In de kelders van de faculteit Elektrotechniek heb ik blokken gevonden die daar heel geschikt voor waren, en ook vele meters staaldraad, en ik heb iets gemaakt waarvan ik hiermaals weet dat het een zesloper heet, hoewel ik die naam toen niet kende. Ik hoef alleen de in het puin verstopte draad uit te graven en eraan te trekken, een paar meter, en dan verschuift de kast enkele tientallen centimeters, net genoeg om je tussendoor te wurmen.

Als iemand me voor de oorlog had verteld dat ik katrolsystemen zou maken, een handboor zou hanteren, sleutels, schroevendraaiers, een hamer en een beitel, was ik in lachen uitgebarsten en had ik degene

voor gek verklaard. Als kind had ik geleerd hoe ik een mes moest gebruiken en moest vluchten, later gebruikte ik mijn lichaam, mijn tieten en kont, omdat ik niet anders kon, en later geld, om mijn lichaam niet meer te hoeven gebruiken.

Ander gereedschap gebruikte ik niet. Een chequeboekje en een vulpen, dat was het. Voor andere zaken had ik mensen. Maar het getto leerde je alles. Als een Jodin wilde leven moest ze heel snel leren, mensen bouwden bunkers, ik hielp, leerde en kreeg het onder de knie. Ik kan veel. Het maken van een katrolsysteem is niet wat ik het beste kan. Ik heb veel andere waardevolle vaardigheden.

Bij het katrolsysteem zit ook een val die ik altijd op scherp zet als we binnen zijn. Als iemand aan de staaldraad trekt zonder de sovjetgranaat onschadelijk te maken, die ik zorgvuldig tussen de rand van de kast en de drempel heb geklemd en waaruit ik voorzichtig de pin heb getrokken, rolt die granaat voor zijn voeten en ontploft.

Natuurlijk is dat niet de enige uitgang van onze schuilplaats. Ik ben niet dom. Ik ben een nachtmonster. Ik weet wat je moet doen, ik heb alles geleerd. Als er Duitsers bij de trap zouden komen neuzen, zou ik het meteen horen, dat zou kabaal maken, daarvoor heb ik alles speciaal zo neergezet. Als ze dus zouden komen neuzen, heb ik aan de andere kant van het gebouw een touwladder klaarliggen. Die heb ik zelf gemaakt van kabels die ik in de kelders van de faculteit heb gevonden, en voor de sporten heb ik alles gebruikt wat daar maar voor geschikt was, bezemstelen, tafelpoten, enzovoort.

Bovendien heb ik in de kelder een provisorische put gevonden die ik heb schoongemaakt, iemand moet vlak na de opstand de vloer hebben opengebrouwen en die hebben gegraven, ik heb dus ook water, zo veel ik wil, en aan water is in een afgebrande stad het moeilijkst te komen. Eten vind je altijd wel, water niet.

Mijn situatie is dus niet verkeerd. Comfortabel. Ik ben er heel tevreden mee. Ik heb water. De Duitsers zullen me niet vinden. Ik heb Jakob. Ik leef. In tegenstelling tot 400.000 Joden en Jodinnen uit het getto leef ik. Leefde ik.

Behalve onze faculteit Elektrotechniek hebben het naburige scheikundegebouw en de tekenzaal in de ulica Noakowskiego alles vrij goed doorstaan, de andere gebouwen van de Polytechnische School zijn uitgerand, maar hier is het goed, hier is het best wel veilig. Verderop

is het Piłsudski-ziekenhuis dat ook niet is afgebrand, daar kunnen we altijd heen als het nodig is, het hele kwartier tussen de aleja Niepodległości en de Waterzuivering is ook behouden gebleven, maar daar wonen de Duitsers, bij de Noakowskiego hebben enkele huizen nog daken, daar kunnen we ook naartoe als er hier 's nachts iets loos is, ik heb daar zelfs twee woningen op het oog, maar daarna, tot het plac Zbawiciela en verder, is alles uitgebrand, kale muren met lege venster-gaten, er zijn zelfs geen etages, hogerop, langs de Marszałkowska en de Mokotowska tot aan de aleje Jerozolimskie, is het net zo, hier en daar staat nog een huis met dak, verder allemaal geraamtes.

En dat de Duitsers dichtbij zijn is helemaal niet erg, dat is zelfs beter. We zijn discreet, we zijn muisstil en klein, de Duitsers zullen ons niet vinden, ze hebben geen kans meer ons te vinden.

Ik heb geen zin om te gaan, ik wil niet naar buiten, de vreselijke nacht in.

Ik ben niet bang, ik wil gewoon niet, wilde niet.

Ik weet, wist hoe ik me door de nachtelijke stad moet bewegen, dat heb ik lang geleden geleerd, ik weet zo soepel de nacht in te glippen, zoals angst menselijke niet-zielen binnenglijpt, ik weet dus hoe ik me 's nachts moet gedragen, ik weet hoe je geruisloos over het puin moet lopen, ik weet waar je eten en water moet zoeken, ik weet hoe je je in een ijzige nacht moet verwarmen, ik weet wie je moet mijden en wie je mogelijk kan benaderen, om nieuws kan vragen, ik weet hoe je Duitse wachtposten en patrouilles moet ontlopen, ik zou me misschien zelfs wel redden als ik op een patrouille zou stuiten, en toch wil ik niet naar buiten, die vreselijke decembernacht in.

Ik schaam me dat ik weet hoe je je door de nachtelijke stad moet bewegen en de nacht in kan glippen, want achter mij, achter ons is iedereen die dat niet kon en dat niet heeft kunnen leren achtergebleven.

Overdag heb ik vreselijke explosies gehoord.

Dat is niets bijzonders, explosies, het geraas en het geknetter van branden en het speciale geruis van vlammenwerpers, geruis dat overgaat in gedreun en weer in geruis, dat alles is al vanaf half oktober te horen, maar de explosies van vandaag waren de hardste die ik tot nu toe gehoord heb.

Als er in de faculteit Elektrotechniek nog ruiten over waren, zijn die vandaag gesprongen, want we voelden alles trillen, of eerder ik voelde